

Goran Budeč

OSOBNI PREDMETI VOJNIH ZAPOVJEDNIKA NA
POMORSKOM POHODU. PRIMJER MATERIJALNIH
PREDMETA ŠIBENSKIH PATRICIJA *SER* TOME
TOMAŠEVIĆA I *SER* ŠIMUNA TAVELIĆA NA
KRIŽARSKOM POHODU 1463. GODINE*

Goran Budeč
Odsjek za povijesne znanosti
ZPDZ HAZU
Zagreb

UDK 355.48(497.5)"146"
930.2(497.5)"1463"(093.4)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15.6.2016.
Prihvaćeno: 18.1.2017.
DOI: <http://doi.org/10.21857/y7v64tw7ey>

Na temelju istraživanja fonda oporuka i inventara dobara šibenskog bilježnika Karotusa Vitalea de Pirano iz druge polovice 15. stoljeća, autor predstavlja sudjelovanje šibenskih galija na početku križarskog rata 1463.-1479. godine. Riječ je o dvije oporuke i tri inventara dobara, koje su sastavljene najprije vlastoručno, a kasnije prepisane od strane komunalnog bilježnika za potrebe dvojice patricija koji su materijalno i pravno pripadali najvišem stupnju komunalnog društva. Iako se ne raspolaže direktnim naredbama o naoružanju galija u ranom periodu pohoda, navedene isprave pružaju podatke o materijalnim predmetima koje su osobe njihovog društvenog statusa nosile na križarski pohod.

Ključne riječi: vojna povijest, Križarski rat 1463., Šibenik, Venecija, materijalna kultura

Uvod

Početak 1463. sultan Mehmed II. Osvajač provalio je s velikom vojnom silom u Bosansko kraljevstvo. Suočen s jakim napadom, kralj Stjepan Tomašević se najprije povukao iz Bobovca, da bi već do svibnja iste godine izgubio ključne gradove u Bosni, Bobovac, Jajce i Ključ, a naposljetku i svoj život.¹ Već nakon same prova-

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Izvori, pomagala i studije za hrvatsku povijest od srednjeg vijeka do kraja dugog 19. stoljeća* (HRZZ-IP-2014-09-6547).

¹ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997., str. 290; Stjepan Tomašević (1461.-1463.): *slom srednjovjekovnog Bosanskog Kraljevstva*, ur. Ante Birin, Zagreb 2013.

le Osmanlija u Bosnu, Europom se širio strah od daljnjeg prodora i njegove snage u narednom razdoblju. U vrlo kratkom roku, papa Pio II. gorljivo zastupa ideju križarskog pohoda.² Kao saveznici su pristupili Mlečani, u strahu za svoje ranije ugrožene posjede na Peloponezu i Dalmaciji, te posebice zaleđu koje je bilo od vitalne važnosti za funkcioniranje istočnojadranskih komuna. Iako su mletačke vlasti već u svibnju 1462. nudile mjesečnu pomoć ugarskoj Kruni za obranu od tada nadolazeće opasnosti, oni su ponajprije priželjkivali i napad na Osmanlije.³ Iako su promišljanja o intenziviranju vojne prisutnosti na Peloponezu već bila nužna nakon osvajanja Trapezunta kao posljednje strateške točke kršćana u Maloj Aziji,⁴ pad Arga na prijelazu 1462./1463.⁵ znatno je ubrzao obrambene pripreme Mletačke Republike. Sam Arg je bio prvi grad koji je mletačka vojska kasnije povratila od Osmanlija i upravo je nakon tog događaja počela primjena strategije upravljanja grčkim kolonijama po uzoru na istočnojadranske komune. Točnije, za funkcioniranje prekomorskog posjeda više nije bilo dovoljan samo utvrđen grad s lukom, nego i njegov određeni obalni pojas koji će biti dostatan prilikom opskrbe hrane i ostalih namirnica.⁶

Nakon inicijalnih ratnih operacija izvršenih prije samog proglašenja rata, Mlečani intenziviraju djelovanje na stvaranju šireg vojnog saveza za otpor osmanlijskom pritisku koji se ubrzo pretvorio u široku provalu na prostor jugoistočne Europe. Sličnu širinu prodora najbolje oslikavaju činjenica o ofenzivama i osvajanjima Bosanskoga kraljevstva, Moldavije, Vlaške, kao i otoka Lezbosa. Roberto Lopez smatra kako su Osmanlijski osvajači primjenjivali taktiku ranijih azijskih osvajača, te nisu napadali na jednom mjestu, nego su primjenjivali taktiku više prodora na više lokacija, stvarajući dojam kaosa.⁷ U narednim se desetljećima navedena taktika i kontinuirano širenje pretvorilo u nužnost, zbog uzdržavanja golemog državnog aparata stečenim plijenom, ali prije svega ekonomskim crpljenjem novih teritorija.⁸ Za direktnu vojnu pomoć ugroženim peloponeškim posjedima, Mlečani reaguju slanjem prvih dodatnih trupa, točnije 25 galija, u Kandiju, Negropont i Modon.⁹ U strahu za svoje posjede na istočnoj obali Jadrana, Venecija je već u lipnju 1463. naredila Antoniju Baxadoniju, koji je tada bio *sopracomito culfi*, kako je dužan braniti dalmatinske gradove u slučaju eventualnog prodora Osmanlija iz Bosne.¹⁰

² Polovinom 1463. papa Pio II. je u razgovorima duždu Pasqualeu Malipieru govorio o "tajnom planu" da se krene u Križarsku vojnu koju bi osobno vodio. Roberto Lopez, *Il principio della guerra venetoturca*, *Archivio veneto*, god. 15, br. 5, Venezia 1934., str. 46.

³ Šime Ljubić, *Listine*, knj. 10, Monumenta spectancia historiam Slavorum meridionalium, sv. 22, Zagreb 1891., dok. 207, str. 208-209.

⁴ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 46-47.

⁵ Giovanni Distefano, *Atlante storico di Venezia, non in terra, neque in aqua sumus non viventes*, Venezia – Lido 2007., str. 336; Domenico Malipiero, *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500*, prir. Francesco Longo – Agostino Sagredom, Firenze 1843., str. 6.

⁶ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 68.

⁷ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 46.

⁸ Jozef Matuz, *Osmansko Carstvo*, Zagreb 1992., str. 66.

⁹ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 48.

¹⁰ *Listine* 10, dok. 251, str. 252; Malipiero, *Annali veneti*, str. 11-12.

Uz sve vojnopolitičke napetosti na svim područjima koja su graničila s Osman-
skim carstvom, napetost je doživjela vrhunac kada je albanski sluga subaše Omara
pobjegao i zatražio utočište u kući Gerolama Valaressa. Subaša je, naravno zatražio
izručenje svog roba, no mletačke vlasti u Modonu su to odbile jer je navedeni slu-
ga prešao na kršćanstvo.¹¹ Iako još nije pronađen konkretan dokument o zapovjedi
naoružavanja šibenske galije, upravo potaknut događajima u Modonu, mletački se-
nat izdaje sudbonosnu naredbu.¹² Naime, u veljači 1463. Senat nalaže dalmatinskim
gradovima Zadru, Šibeniku i Trogiru, da naoružaju i pošalju galije u sastav mleta-
čke ekspedicijske flote koja je brojila 30 brodova.¹³ Unatoč međusobnim neslaganja-
ma unutar redova talijanskih država i međusobnih pregovora koje je karakterizira-
lo međusobno nepovjerenje, dogovor o zajedničkom udaru na Osmanlije na Pelopo-
nezu napokon je postignut na inzistiranje pape Pija II. Navedeni je rimski biskup u
rujnu 1463. objavio Križarski rat Osmanlijama,¹⁴ da bi flota kojoj se pridružio i sam
papa uplovila u Ankonu tek u kolovozu sljedeće godine.¹⁵ U nedostatku drugih po-
dataka, možemo stoga pretpostaviti kako su se dalmatinske galije pridružile kršćan-
skoj floti upravo u tome trenutku, te da nisu bile dio prethodnice koja se već rani-
je zaputila na Peloponez. U vrlo kratkom vremenu nakon dolaska u Ankonu, papa
Pio II. je preminuo, no kako je već krajem mjeseca izabran njegov nasljednik u oso-
bi Mlečanina Pietra Barba koji je uzeo ime Pavao II. (1464.-1471.), mletačka logistika,
ali i sam optimizam oko samog pohoda bili su nepromijenjeni ili možda čak i jači.

Nekoliko šibenskih izvora o Križarskom pohodu 1463.

Iako nisu pronađeni diplomatski izvori koji bi navodili podatke o zapovjedni-
cima šibenske galije u Križarskom ratu koji je objavljen 1463., privatno-pravni do-
kumenti s prostora šibenske komune nam ipak rasvjetljavaju neke podatke o isti-
ma. Naime, podatci iz kasnosrednjovjekovnih inventara dobara i oporuka, sugerira-
ju kako su šibenski patriciji *ser* Toma Tomašević¹⁶ i *ser* Šimun Tavelić bili zapovjed-
nici dviju šibenskih galija, a saznajemo i podatke o još nekoliko šibenskih morna-
ra. Iz oporuka *ser* Tome Tomaševića i *ser* Šimuna Tavelića koje su sastavljene u ožuj-
ku, odnosno u lipnju 1464., a u kojima je navedeno kako obojica odlaze u Križarski

¹¹ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 48.

¹² Posljednji poznati dopis Venecije Šibenskoj komuni uoči početka ratnih operacija protiv Osmanlija je bila tek tek zahvalu za prijašnju vjernost kao potvrda da će braniti komunu od Osmanlija. *Listine* 10, dok. 251, str. 252.

¹³ Lopez, *Il principio della guerra*, str. 106-107.

¹⁴ Navedeni Križarski rat službeno je trajao od 1463.-1479., a domaćoj historiografiji je poznatiji bio sam kraj ratnih operacija u kojima se proslavio trogirski patricij Koriolan Cipiko, a o čemu saznajemo naj-
više iz njegovog dnevnika naslovljenog *O Azijskom ratu*. Koriolan Cipiko, *O Azijskom ratu*, Split 1977.

¹⁵ Dana 12. kolovoza, mletačka flota od 12 galija, zajedno s osam galija koje su se odazvale papinskom pozivu u Križarski pohod uplovit će u Ankonu.

¹⁶ *Ser* Toma Tomašević posljednji se put spominje prije pohoda u nekom dokumentu u kojem Šibe-
nik uređuje pravne poslove u selu Crnici, gdje je naveden kao *iudex curie maioris*. *Listine* 10, dok. 195,
str. 198.

rat, možemo pretpostaviti kako je ta formalnosti odrađena uoči okupljanja flote u Ankoni.¹⁷

Kao što smo posredstvom oporuka saznali da je Šibenska komuna imala posade u toj križarskoj vojni, te koje su osobe zapovijedale ljudstvom,¹⁸ tako i iz podataka zapisanima u inventarima dobara možemo otprilike pretpostaviti kada su nastradali na Peloponezu. S obzirom na to da su inventari dobara za nastradale križarske časnike bili sastavljani u siječnju,¹⁹ odnosno u kolovozu 1465.,²⁰ možemo pretpostaviti kako su navedene osobe nastradale u početnim operacijama. Podatke o predmetima koje su zapovjednici šibenskih brodova nosili sa sobom u Križarski pohod saznajemo iz njihovih inventara dobara.

Za razliku od *ser* Šimuna Tavelića, za kojega je izrađen jedan jedinstveni inventar dobara u kojem prema slovu šibenskog Statuta nalazimo svu pokretnu i nepokretnu imovinu koju je pokojni križar posjedovao za života, pa tako i predmete koje je nosio sa sobom na pohod u Grčku,²¹ kod *ser* Tome Tomaševića nalazimo jedan drugačiji način bilježenja inventara. Naime, po vijesti o smrti na pohodu, za pokojnog *ser* Tomu Tomaševića je u siječnju 1465. sastavljen inventar dobara u kojem su popisani svi predmeti koje je posjedovao u Šibeniku i šibenskom distriktu,²² dok je po povratku njegove galije u Šibenik sastavljen i drugi inventar dobara koji se odnosi na predmete koje je sa sobom nosio na pomorski pohod.²³ Navedeni dokument omogućava nam da s potpunom sigurnošću steknemo uvid u predmete koje pomorski zapovjednik nosi sa sobom na pohod: od posuda, posuđa, pribora za pripremanje hrane preko odjeće do oružja. S obzirom na društveni ugled, ali i materijalno bogatstvo, inventar dobara je podijeljen na nekoliko podnaslova, te tako nalazimo podnaslove pod nazivima: *dal canoue, vasselamini, Massarie da chuogo, te arzenti*. Inventar dobara *ser* Šimuna Tavelića sadrži sve opće zakonske odrednice oko izgleda dokumenta, no uz dodatak. Naime, pred kraj vrlo iscrpnog dokumenta, izvršitelji oporuke²⁴ koriste i navode popis sve njegove pokretne i nepokretne imovine na brodu *San Crusato* označene kao: *Le robe sono in galia*. Kao popisivači materijalnih predmeta *ser* Šimuna i *ser* Zuana Tavelića navode se *ser* Toma Jurić *scriuan de Galia* i Nikola

¹⁷ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Šibenski bilježnici (dalje: ŠB), Karotus Vitale (dalje: KV), kut.16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 211a-213a, 222-222a.

¹⁸ Potrebno je spomenuti da je, odlukom dužda Francisca Foscarija od 1. veljače 1432., zapovjednik šibenske galije mogao biti isključivo pripadnik komunalnog patricijata. *Listine*, sv. 9, MSHSM, sv. 21, Zagreb 1890., str. 50.

¹⁹ Inventar dobara koji popisuje imovinu pokojnog *ser* Tome, a bez opreme s pohoda sastavljen je odmah po primitku vijesti o njegovoj smrti u siječnju 1465. (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 304r-322').

²⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 326r-333'.

²¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 326-330'.

²² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 304-322'.

²³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367-367'.

²⁴ Izvršitelji oporuke, a time i popisivači inventara dobara, bili su *ser* Šimunova supruga, *domina* Dobrica, te šibenski patricij *ser* Jakov Naplavić (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327').

Šižgorić *balestrer da pope*.²⁵ Promatrani fond inventara dobara iz kasnosrednjovjekovnog razdoblja otkriva nam još nekoliko sastavljenih isprava koje spominju poginule križare ili sam pohod. Prije svega treba izdvojiti *ser* Zuana Tavelića iz ranije navedenog inventara dobara: Naime, iz inventara dobara iz lipnja 1466., saznajemo njegovo puno ime i društveni status, odnosno *ser Iohannes condam Petri Taelich* iz lipnja 1466.²⁶ Iako se u dokumentima obojice patricija iz obitelji Tavelić spominju još neki živući muški članovi obitelji, svakako je potrebno spomenuti činjenicu kako je ta patricijska obitelj samo na početku ovog Križarskog pohoda izgubila čak dva punoljetna muška člana, što je svakako predstavljalo ogroman gubitak. Iako je *ser* Šimunov kapetanski status kao i onaj vjernog križara istaknut u nekoliko njegovih dokumenata, isto je naznačeno i za *ser* Ivana za kojeg je u protokolu dokumenta naznačeno da je *defuncti et tam obiem partibus signum sanctissime Crucis*.²⁷ Također, zanimljivo je spomenuti i inventar dobara Nikole Suerdlića *de Sibenico* iz iste godine u kojemu je navedeno kako je sastavljanje dokumenta odgođeno jer je izvršitelj Grgur Hrončić, *sartor de Sibenico*, bio *absens per tres annos ut ultra cum galea qui supracomiti fuit D. Thomasius Thomassouich miles*.²⁸ Iako se u promatranim oporukama obojice zapovjednika spominje samo njihov patricijski i vojni status, a ne navode materijalni predmeti, potrebno je navesti nekoliko lijepih protokolarnih titula i počasti koje su se navodile kao iskaz nužnog poštovanja osobama tog ranga. Tako nam protokol oporuke *ser* Tome Tomaševića koja ovog uvaženog patricija navodi kao *nobilis Sibenici, designatus patronus siue armator gallee proximo armate Sibenici*, pokazuje da bi kao cilj odlaska bio naznačen rat *contra perfidos et crudelissimos Turcos*. Sama publikacija dokumenta koju je zapisao komunalni bilježnik, otkriva kako je *spectabilis miles* umro i pokopan u Modonu, odnosno *mortum et sepultum in ciuitate Motoni*.²⁹

Naoružanje na galiji

Zastave

Među predmetima koji su nedvojbeno korišteni na pohodu, najprije je potrebno izdvojiti oružje i vojnu opremu. Oba zapovjednika su posjedovala zastave, a posjedovanje istih bila je privilegija rezervirana za vojne časnike Mletačke republike. Navedena je privilegija bila osigurana visokom novčanom kaznom propisanom za neovlaštene osobe koje su posjedovale vojne u zastavu sv. Marka u iznosu od 100 dukata.³⁰ Iz inventara dobara *ser* Šimuna Tavelića saznajemo kako je navedeni patricij

²⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327'.

²⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 368'-369'.

²⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 368'.

²⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 368'.

²⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 211a.

³⁰ Dužd Francisco Foscari, u pismu zadarskom knezu i kapetanu, propisuje kaznu od čak 100 dukata za lažno korištenje barjaka sv. Marka, te navodi *quod aliqui Apulii, Marchiani ac Ragusei aliique diversarum nationum navigantes per nostrum culfum, portant vexillum s. Marci, sub cuius umbra multa faciunt et etiam facere possent contra nostra ordinamenta et etiam contra honorem nostri dominii. Mandatum, ut tales subjaceant penae ducatorum centum auri* (Listine 9, str. 143).

posjedovao čak osam takvih zastava, dok nam njegova oporuka otkriva i ime same galije, koja se zvala *san Crusato*.³¹ Pri spomenu *ser Šimunovih* zastava potrebno je izdvojiti jedan lijep primjerak, opisan od izvršitelja kao *1° standardo san Marco grando, sopra el campo bianco cum le sue arme*, odnosno jedna velika zastava s velikom insignijom sv. Marka i grbom obitelji Tavelić.³² Uz ovaj lijepi primjer zastave, svakako je potrebno spomenuti još jedan lijep primjerak kapetanske zastave *ser Šimuna*, opisan kao *1^a bandirola quadra cum arma del capitaneo*.³³ Iako je *ser Šimun Tavelić* posjedovao još jednu manju zastavu s insignijom sv. Marka,³⁴ preostalih pet primjeraka izvršitelji oporuke nisu detaljnije opisivali.

Vojne zastave nalazimo i u inventaru dobara *ser Tome Tomaševića* iz 1466. godine. Među predmetima koje je sa sobom nosio na pohod u Moreju, nalazimo osam vojnih zastava. Unatoč inače lijepim i detaljnim opisima koje nalazimo u *ser Tominih* ispravama, spominju se četiri neidentificirane zastave, dok se opisom izdvaja samo jedna, velika zastava s insignijom sv. Marka. O sažetosti tog upisa svjedoči činjenica kako je svih pet predmeta navedeno u jednom upisu kao *vn San Marco grande cum altro quatro bandiere*.³⁵

Topovi

Među materijalnim predmetima koje su šibenski pomorski časnici nosili sa sobom na pohod, svakako je potrebno izdvojiti i njihovo osobno naoružanje. Pri navođenju osobnog naoružanja najprije je potrebno napomenuti kako se među popisanim oružjem *ser Šimuna Tavelića* ističu dva topa navedena kao *2 bombardelle*.³⁶ Riječ je o tada modernom naoružanju koje je *ser Šimun Tavelić* pribavio za potrebe svog križarskog broda *san Crusato*, a vjerojatno je riječ o manjim pramčanim ili krmenim topovima koji su se po potrebi mogli premještati po brodu, a činili su vatrenu podršku u bliskoj borbi.

Mačevi

Mačevi, odnosno *spade*, spominju se u inventarima dobara obojice šibenskih pomorskih zapovjednika. Četiri komada bez detaljnijeg opisa nalazimo u inventaru *ser Tome Tomaševića* iz 1466., navedene kao *Quatro spedi*, dok nešto kasnije nalazimo i jedan *stoch*, odnosno ubodni mač.³⁷ Inventar dobara *ser Šimuna Tavelića* bio je nešto obiljniji mačevima, pa tako se najprije spominju jedna kratka zakrivljena sablja, odnosno *1^a simitara*, nakon čega se u dva upisa spominje čak devet mačeva bez detalj-

³¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a, fol. 222-222a.

³² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

³³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

³⁴ *Bandirola bianca cum san Marco quadra* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328'.

³⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

³⁶ ... *ala fixa antiga* (!) (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329).

³⁷ Goran Budeč, *Svakodnevi život stanovnika Šibenika u drugoj polovici XV. stoljeća u zrcalu inventara dobara i oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb 2013., str. 267.

nog opisa.³⁸ Zanimljivo je istaknuti kako su oba pomorska zapovjednika uz standardne mačeve tipa *spada* izabrali potpuno različito alternativno oružje za blisku borbu.

Stochus kakav je posjedovao *ser* Toma Tomašević predstavlja vrstu mača koji se po dužini sužava od zapešća do vrha, a na kojemu se nalazi tanka četverostruka oštrica dijamanatnog oblika.³⁹ Kao što i sam prijevod sugerira, riječ je o vrsti mača čija je namjena bila ubadanje, a spomenuta je dijamanatna oštrica omogućavala nanošenje ozljeda na dijelovima tijela koji nisu bili potpuno prekrivani oklopom, točnije lakšem presijecanju vitalnih žila, posebice na preponama, ali i torzu koji je pred takvim tipom mača bio izložen ubodima uz preklope oklopa. Navedeni tip mača u talijanskim zemljama u širu upotrebu ulazi tijekom 15. stoljeća.⁴⁰ Tako se u inventarima dobara kasnosrednjovjekovne Šibenske komune ubodni mač pojavljuje u znatno manjoj količini negoli klasični mač tipa *spada*, no isti nam izvor otkriva neke lijepe primjerke. Iako se u kontekstu *ser* Tome Tomaševića spominje samo jedan, vrlo jednostavno naveden primjerak, i drugi inventari dobara tog razdoblja ne obiluju detaljnim opisima, osim u rijetkim slučajevima.

Samostreli

Samostrel od 12. stoljeća postaje nezaobilazno oružje na europskim bojnim poljima, a njegova masovna upotreba, poglavito u obrambenim zadaćama na talijanskom tlu završava početkom 17. stoljeća.⁴¹ Od 15. st. lukovi na samostrelima počinju se raditi od čelika, te se zbog toga razvijaju sustavi napinjanja koji omogućuju lakše korištenje.⁴² U razdoblju najveće raširenosti samostrela razlikuje se čak devet tipova samostrela, koji se razlikuju po načinu izrade, težini, sustavima napinjanja i dometu.⁴³ Na prostoru kasnosrednjovjekovne šibenske komune nailazimo na dva tipa samostrela, a riječ je o tipovima *balestra da pe* (nožni samostrel) i *balestra da mollinelo* (samostrel s vretenom).

U promatranim inventarima dobara koji sadrže predmete koje su časnici *ser* Šimun Tavelić i *ser* Toma Tomašević sa sobom nosili na križarski pohod na Peloponez, spominje se i nekoliko samostrela. Potrebno je napomenuti kako je promatranim šibenskim križarima korištenje samostrela i lukova bilo dozvoljeno prema odlukama Drugog lateranskog koncila, s obzirom na to da je bila riječ o oružanom sukobu s nevjernicima. Primjerice, oporuka *ser* Tome Tomaševića navodi kako isti odlazi u rat protiv *perfidus et crudelissimos Turcos*.⁴⁴ Obojica su posjedovala nekoliko samostrela na vreteno, koje je bilo svakako najzastupljeniji tip samostrela u posjedu stanovnika šibenske komune, a u izvorima ga nalazimo pod nazivom *balestra da*

³⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329.

³⁹ Ewart Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, Suffolk 1994., str. 56.

⁴⁰ Isto, str. 58.

⁴¹ Đurđica Petrović, Samostreli iz zbirke Vojnog muzeja JNA, *Vesnik Vojnog muzeja u Beogradu*, sv. 4, Beograd 1957., str. 129-130.

⁴² Jim Bradbury, *The Medieval Archer*, Suffolk 1999., str. 148; Petrović, Samostreli, str. 132.

⁴³ Petrović, Samostreli, str. 132.

⁴⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. a. 7, fol. 211a.

molinello.⁴⁵ Riječ je o jakom i prodornom tipu samostrela čija se tetiva zbog veličine i težine samog oružja napinjala vretenom (*molinello*) koje se nakon napinjanja skidalo sa samostrela.⁴⁶ Popisivači i bilježnici u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku, prilikom popisivanja ove vrste samostrela redovito propisuju sam samostrel odvojeno od vretena, čime nam otkrivaju kako su vretena mogla biti primjenjivana na nekoliko različitih komada samostrela, pa su izmjenjivala po potrebi. Udaljenost s koje je samostrel na vreteno mogao probiti prsni oklop po nekim je procjenama bio između 350 do 370 metara.⁴⁷ Potrebno je napomenuti kako su Osmanlije u to doba bili opremljeni lakšim oklopima nego kršćanski vojnici, pa možemo ustvrditi kako je probojnost ovog tipa samostrela na Peloponezu bila još i izraženija. S obzirom na domet i probojnost, samostrel s vretenom predstavljao je odlično oružje vojski Staroga kontinenta, posebice vojnika na utverdama koji su mogli sa priličnog odstojanja pogadati napadačku vojsku već u fazi pripreme opsadnih strojeva, najčešće zaštiteni strijelnicama.⁴⁸

Raniji inventar dobara *ser* Tome Tomaševića s početka 1465., u kojem su popisana njegova dobra na prostoru Šibenske komune, navodi kako je *ser* Toma posjedovao *balestro uechio cum un mulinello*.⁴⁹ Ipak, kasniji inventar u kojemu nalazimo predmete koje je sa sobom nosio na križarski pohod, otkrivaju podatke o čak tri komada ovog tipa samostrela.⁵⁰ Kao što je ranije navedeno da se vretena mogu spajati na različite samostrele, tako je i *ser* Šimun Tavelić posjedovao tri samostrela ovog tipa, a uz koje je posjedovao dva vretena.⁵¹

U inventarima dobara stanovnika šibenske komune nailazimo na mali broj lukova. Među tim primjercima, nažalost u samo dva upisa nailazimo na materijal izrade. Riječ je o dva samostrela od kosti (*2 archi de osso*) koji se spominju u inventaru dobara šibenskog patricija *ser* Šimuna Tavelića iz 1465. godine.⁵²

Oklopi, štitovi i kacige

Među oklopima na prostoru kasnosrednjovjekovne Šibenske komune prisutan je i zamjetan broj vrlo raširenog prsnog oklopa u 15. stoljeću, pod nazivom *coraza*. Riječ je o prsnom oklopu u obliku košulje bez rukava koji su uz manje razlike koristili gotovo svi kasnosrednjovjekovni rodovi vojske, a jedan od razloga široke primjene je zasigurno i odlična zaštita prsa ali i abdominalnog područja. Postojao je u čvršćoj

⁴⁵ Budeč, *Svakodnevní život stanovnika Šibenika*, str. 273.

⁴⁶ Tomislav Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme u šibenskom kaštelu i kulama iz 1441. godine*, Drniš 2008., str. 25; Petrović, *Samostreli*, str. 132.

⁴⁷ Ralph Payne-Gallway, *The Crossbow, Its Military and Sporting History, Construction and Use*, New York 2007., str. 20.

⁴⁸ Više primjera strijelnica na šibenskim fortifikacijama, usp. Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*, Šibenik 2005.

⁴⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329.

⁵⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 329.

⁵¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 327'.

⁵² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 329.

varijanti oklopljenoj čeličnim pločama namijenjena konjancima,⁵³ no u šibenskim inventarima dobara nailazimo na lakšu, ljuskastu verziju. Iako se ranije smatralo kako je služila samo mornarima-veslačima,⁵⁴ danas znamo kako je takav tip oklopa bio namijenjen pješacima, mornaričkim posadama, ali i vojnim posadama smještenim na fortifikacijama.

Ipak, u ovom je slučaju potrebno spomenuti primjerke koje su sa sobom u Križarski rat nosili šibenski zapovjednici. Tako inventar dobara *ser* Tome Tomaševića spominje dvije *coraze*, od kojih je jedna bila pozlaćena, odnosno *indorada*,⁵⁵ dok je *ser* Šimun Tavelić posjedovao čak pet komada ovog tipa oklopa, ali bez detaljnijeg opisa od strane popisivača.⁵⁶ Kao i kod većine oružja i vojne opreme u promatranim inventarima dobara, i za ovaj tip oklopa gotovo se ne spominje materijal izrade.

Za razliku od mačeva za koji su se dugotrajno čuvali pa čak i nasljeđivali, štit je bio dio vojne opreme koji se uslijed korištenja često trošio te uglavnom nije bio dugog vijeka. Prosječan srednjovjekovni ratnik koji je aktivno sudjelovao u ratnim operacijama po svoj je prilici tijekom života promijenio više komada štitova.⁵⁷ Ipak, zahvaljujući istraživanjima Krešimira Kužića, detaljnije opise oružja nalazimo na kamici iz Dalmatinske Zagore, a vrlo je lijep jedan što ga nalazimo u Mirlović Zagori.⁵⁸ Slično kao i ostatak od 74 komada štitova koji se nalaze u inventarima dobara u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni,⁵⁹ i tri komada koje su nosili promatrani pomorski zapovjednici definirani su općim terminom za štit, odnosno *targeta*. Iako je u inventaru *ser* Tome Tomaševića štit bio jednostavno naveden kao *vna targeta*,⁶⁰ u slučaju *ser* Šimuna Tavelića nailazimo na nešto precizniji upis. Naime, popisivači su naveli kako je on posjedovao čak dva štita koji su bili izrađeni "po mađarski", odnosno *2 Targete vngaresche*.⁶¹ S obzirom na to da su se u šibenskim fortifikacijama nalazili isključivo štitovi tipa *pavesi*, odnosno opće-europski tip štita u razdoblju 15. st.,⁶² možemo pretpostaviti kako je i u ovom primjeru riječ o istom tipu štita koji su popisivači označavali općenitim terminom *targeta*.

Najzastupljeniji tip kacige među predmetima koje su posjedovali stanovnici šibenske komune u kasnosrednjovjekovnom razdoblju bila je *celada*.⁶³ Riječ je o europskom tipu kacige koji se u razdoblju 14.-15. st. proizvodio u nekoliko varijanti.⁶⁴ Poznato je kako je taj tip kacige bio prilično omiljen jednako među vitezovima i naj-

⁵³ Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 55.

⁵⁴ Petrović, *Magister Johannes*, str. 70.

⁵⁵ *Il corazine de le qual una e dorada* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 376).

⁵⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 329.

⁵⁷ Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, str. 15.

⁵⁸ Krešimir Kužić, Kamici iz Mirlović Zagore i Konjevrate, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48, Zadar – Zagreb 2006., str. 263-283.

⁵⁹ Budeč, *Svakodnevni život stanovnika Šibenika*, str. 284.

⁶⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 376.

⁶¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329.

⁶² Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 61.

⁶³ Budeč, *Svakodnevni život stanovnika Šibenika*, str. 285.

⁶⁴ Aralica, *Inventar oružja i vojne opreme*, str. 47.

mnocima, a imao je kratak zaobljen obod koji je pokrivaio obje strane vrata i potiljak.⁶⁵ Među primjercima kaciga u uzorku kasnosrednjovjekovnih inventara dobara ne nailazimo na neka detaljnija objašnjenja osim usputnih bilježaka kako su neke *celade* hrđave,⁶⁶ neke kako su bile nove⁶⁷ ili male.⁶⁸

Naime ta jedna celada za koju je navedeno da je otvorena s prednje strane zapravo predstavlja tipični izgled celade, dok ove ostale četiri vrlo vjerojatno spadaju u poseban tip *celada* koji se nazivao *barbuda* koja je zapravo predstavlja poseban tip velike celade koje nalikuju antičkim korintskim kacigama. Slične komade nalazimo i kod promatranih šibenskih zapovjednika. Tako je *ser* Šimun Tavelić posjedovao čak četiri "zatvorene" kacige i jednu otvorenu s prednje strane, odnosno *celade 4 chiuse 1^a aperta dauanti*.⁶⁹ Njegov suborac *ser* Toma Tomašević posjedovao je samo jednu kacigu ovog tipa, a istu nalazimo u njegovom inventaru dobara navedenu kao *vna celada chiusa*.⁷⁰ Jedina preostala kaciga u inventarima dobara šibenskih vojnih zapovjednika bio je *vn elmeto* koji je posjedovao *ser* Šimun Tavelić, ali koju nije nosio sa sobom na pohod u Moreju jer je u njegovom inventaru dobara navedena prije cjeline dokumenta u kojoj su se nalazili predmeti koje je pokojni nosio sa sobom na brod.⁷¹

Odjeća

U odnosu na inventar dobara iz siječnja 1465., gdje nalazimo mnoštvo najluksuznijih odjevnih predmeta koje je *ser* Toma Tomašević posjedovao među svojim pokretninama u Šibeniku, kasniji inventar dobara otkriva vrlo malo. Spominje se samo manji broj nekih neodređenih komada tkanine, a kao odjevni predmet navode se samo jedna lijepa halja s podstavom od vučjeg krzna,⁷² te dva crna ogrtača izrađena od nepoznatog materijala.⁷³ Halje su se u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku predstavljale raznim vrstama vunjenih tkanina, ili životinjskog krzna, a podstave od vučjeg krzna nalazimo samo u vlasništvu imućnijih pripadnika komunalnog patricijata. S druge strane inventar dobara *ser* Šimuna Tavelića nam donosi veći broj odjevnih predmeta. Tako primjerice u cjelini inventara u kojoj su se nalazili predmeti koje je *ser* Šimun Tavelić nosio sa sobom na križarski pohod, nalazimo i čak deset košulja, iako nisu bile opisane s obzirom na materijal i boju, ovaj konkretan upis predstavlja

⁶⁵ Petrović, *Magister Johannes*, str. 80.

⁶⁶ *Ser* Stjepan Miršić je među ostalim pokretninama posjedovao kacigu koja je upisana kao *celada ruzina* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 251).

⁶⁷ Već spomenuti šibenski patricij *ser* Ilija Tolimerić je posjedovao i *do celade noue*, odnosno dvije nove kacige (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b, fol. 32).

⁶⁸ U inventaru šibenskog patricija *ser* Nikole Dminića iz 1452. nalazi se *celada piccola* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 5, fol. 24').

⁶⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329.

⁷⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

⁷¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329.

⁷² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

⁷³ *vno mantello negro; vna zornea negra* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367).

jedan od rijetkih upisa gdje su košulje navedene u korelaciji s muškim donjim rubljem, točnije *10 camise cum so mudande*.⁷⁴

U promatranom razdoblju, nakon košulja i donjeg rublja, muškarci su, ovisno o materijalnom položaju, nosili prsluke. Šest prsluka pod nazivom *zupon* nalazimo u vlasništvu *ser Šimuna*, a uz jedan prsluk kojem nije naveden materijal izrade, ostali su bili izrađeni od toplijih materijala, točnije baršuna i fuštana (dva primjerka od svakog materijala).⁷⁵ Navedeni je patricij posjedovao i devet halja koje su se nazivale *vesta*. Materijal izrade naveden je samo za jednu (sukno), no popisivači su zabilježili podstave za čak pet komada. Riječ je o tri halje podstavljene kuninim krznom, te dvije koje su bile podstavljene vučjim krznom.⁷⁶ Nadalje, navedeni je pomorski zapovjednik posjedovao i šest ogrtača, od kojih su tri komada bili izrađeni od baršuna, dok su po jedan komad ogrtača bili izrađeni od fuštana, kambelota i sukna.⁷⁷

Naposlijetku, od ostalih odjevnih predmeta potrebno je izdvojiti sedam pokrivala za glavu koji su se nazivale *bereta*. Slično kao i kod nekih drugih predmeta, same kape nisu bile detaljno opisivane. Osim što za četiri komada saznajemo kako su bile crne, a jedna bijele boje, možda je i najzanimljiviji upis od navedenih sedam kapa, onaj koji spominje *1^a bereta negra dopia da dormir*, odnosno kapa za spavanje Šimuna Tavelića.⁷⁸

Škrinjice

Navedeni drugi inventar dobara *ser Tome Tomaševića* možemo percipirati kao "popis prtljage" jednog križarskog zapovjednika, a započinje naravno oružjem i pisanim ispravama. Naime, drugi upis u dokumentu sadrži podatke o neidentificiranim papirima i tekstovima koji se nalaze u škrinjici, odnosno *vna casseleta da scriture cum algune sciture dentro, et altre sciture in quella*.⁷⁹ Iz navedenog primjera, uz podatak kako u ranijem inventaru dobara iz Šibenika saznajemo da pokojnik nije posjedovao zavidnu bibliotečnu zbirku kao neki drugi istaknutiji Šibenčani, možemo pretpostaviti kako su navedeni rukopisi najvjerojatnije duždevo imenovanje i mletačke naredbe. Nekoliko upisa kasnije nalazimo i pečat *ser Tome Tomaševića* naveden kao *vna bolla de ferro da bolar*,⁸⁰ što svakako spada u red stvari koje su mornaričkom časniku bile iznimno važne za vlastitu identifikaciju u protokolarnim zbivanjima pri samom pohodu. Sličan primjer ne možemo izdvojiti iz inventara dobara *ser Šimuna Tavelića*, u čijem se popisu predmeta koje je nosio na galiji najprije nalaze razni dokumenti, bilježnice i novac, koji su bili složeni u škrinju izrađenu od orahova

⁷⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

⁷⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328. Topli materijal fuštan bio je, nakon sukna, najpopularniji materijal od kojega su bili izrađeni prsluci u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku.

⁷⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

⁷⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

⁷⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 328.

⁷⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

⁸⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367.

drva.⁸¹ U navedenoj škrinji su se spominjali *Ducati cento e sete doro*,⁸² ali daljnji upisi otkrivaju i 392 libre, zatim još dva starija dukata, te još 3 libre i 19 solida koji su bili *monede venetiane*, odnosno mletačke valute. U daljnjem tekstu nalazimo i spomen tri bilježnice *ser Zuane Tavelića, quaderna de debitori*, te kopiju oporuke samog *ser Šimuna Tavelića*.⁸³ Zanimljivo je izdvojiti kako su navedene škrinje i kovčežići u navedenom razdoblju predstavljali vrlo funkcionalan komad namještaja do šire primjene ormarića nekoliko desetljeća kasnije, a s obzirom na mobilnost predmeta, kovčezi su imućnijim stanovnicima bili uobičajeni na putovanjima, dok su siromašniji svoju nužnu prtljagu nosili u vrećama poznatima pod terminima *sacco* ili *sacho*.⁸⁴

Svijećnjaci

U inventaru *ser Tome Tomaševića* nalazimo i veliki broj svijećnjaka (*13 ferali de lequal vn de ferro*) i svjetiljki (*6 candelieri de legno*).⁸⁵ Riječ je o izrazito važnom predmetu za funkcioniranje na brodu. Najprije se navodi zanimljiv upis koji spominje više svjetiljki (*candelieri numeri*), a nekoliko upisa kasnije saznajemo kako je *ser Toma Tomašević* među putnom prtljagom imao i četiri drvena svijećnjaka, odnosno *4 candelieri de legno*.⁸⁶

Pribor za kuhanje

Uz razne tipove posuda, nalazimo i potpoglavlje naslovljeno *Massarie da chuogo* koje sadrži popis materijalnih predmeta koji su bili potrebni za svakodnevno funkcioniranje ljudstva na brodu. U navedenoj cjelini nalazimo popis suđa i posuđa unutar kojega nalazimo i velike i male ražnjeve,⁸⁷ velike i male gradele,⁸⁸ te tave.⁸⁹ Slični materijalni predmeti uz dodatak jednog sita za prosijavanje brašna, solenki i traktura za tekućine, nalazimo i u inventaru dobara *ser Šimuna Tavelića*.⁹⁰ Ipak najveći broj komada posuđa koje je posjedovao *ser Toma Tomašević* odnosi se na *scudelle* (59 velikih i malih komada),⁹¹ odnosno jednu od najraširenijih vrsta posude u

⁸¹ *vna cassella de scriture de nojera* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327).

⁸² Stotinu i sedam zlatnih dukata što je uz sam upis jos i naglašeno brojčanim zapisom 107 (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327').

⁸³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 327'.

⁸⁴ Goran Budeč, *Sleeping cultures: The interior of Late Medieval Bedrooms in the Dalmatian Commune of Šibenik*, *Medium Aevum Quotidianum*, br. 70, Krems 2015., str. 55.

⁸⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁸⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

⁸⁷ Tri ražnja od kojih su dva velika, odnosno *III Spedi dei qual II sono grandi* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367').

⁸⁸ *Il gradelle una pizola e una granda* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367').

⁸⁹ Jedna velika bakrena tava za prženje *I fersora granda da frizer de rame* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'). O tavama i kuhinjskim predmetima u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku vidi u: Budeč, *Svakodnevni život stanovnika Šibenika*, str. 140.

⁹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

⁹¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

kasnosrednjovjekovnom Šibeniku.⁹² Iako je taj komad posuđa zbog praktičnosti i dostupnosti bio vrlo raširen po kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni, na brodu je njegova primjena predstavljala čak i nužnost. Naime *scudella* se koristila pri konzumaciji jušnatih jela, jer navedeni predmet karakteriziraju tanke stjenke, te prstenasto dno koje sprečava prolijevanje tekućine.⁹³ S obzirom na broj komada, očito je riječ o posuđu koju je *ser* Toma osobno osigurao za svoju posadu, a tezu nadopunjuju upisi o 16 drvenih (*taglieri de legno*), te devet tanjura od rafiniranog kositra (*VIII taglieri de peltre*), dok je popisivač odvojeno popisao još i sedam malih tanjurića, također od rafiniranog kositra.⁹⁴ Inače, drvo i kositar su prednjačili kao materijali izrade tanjura u kasnosrednjovjekovnoj šibenskoj komuni.⁹⁵ Inventar dobara *ser* Šimuna Tavelića pokazuje kako je navedeni šibenski patricij na križarski pohod također nosio veći broj komada posuđa. Tako u njegovom inventaru dobara nalazimo navedeno čak 35 komada *scudella* izrađenih od rafiniranog kositra, a od posebno su zanimljiv upis predstavlja 20 *cuslier de laton*, odnosno 20 mjedenih žlica.⁹⁶ Uz spomenute raznjeve i roštilje, za potrebe pripreme hrane, *ser* Toma Tomašević je na brod ponio i jedan veliki kotao sa poklopcem (*1 caldaron cum suo couerchio*), te dva tronošca koji su uglavnom služili za vješanje kotlova.⁹⁷

Posljednji odlomak inventara dobara *ser* Tome Tomaševića jednostavno je naslovljen *arzenti*. Navedeni odlomak ukratko nabraja 16 vilica bez detaljnijeg opisa,⁹⁸ četiri žlice, te soljenku. Spomenuta razlika u količini predmeta namijenjenih blagovanju zanimljiva je zbog toga što širi uzorak inventara dobara otkriva kako su vilice brojčano manje zastupljene u šibenskim kućanstvima i to vrlo vjerojatno iz razloga što je vilica bila ekskluzivniji predmet namijenjen samo bogatijem stanovništvu ili patricijatu.⁹⁹

Od ostalih predmeta je potrebno izdvojiti jedan veliki mesarski nož naveden kao *1° cortello da bechar* jer ukazuje na predmet kojim se brodski kuhar služio u pripremi mesa, a vjerojatno i u samom komadanju, a predstavlja rijedak spomen namjene za bilježen za kasnosrednjovjekovne kuhinjske noževe općenito. U inventaru *ser* Tome Tomaševića ne nalazimo zapisane podatke o hrani koju je nosio sa sobom na pohod, no sa druge strane inventar dobara *ser* Šimuna Tavelića otkriva mnoštvo namirnica za koje saznajemo da ih je sigurno ili najvjerojatnije nosio na brod.

⁹² Budeč, *Svakodnevní život stanovnika Šibenika*, str. 140.

⁹³ Saccardo Francesca, La ceramica graffita a Veneziana dal Tardo XVI al XVIII secolo e un documento con l'inventario di una bottega di "bochaler", *Alla fine della graffita, Ceramiche e centri di produzione nell'Italia settentrionale tra XVI e XVII secolo*, ur. Sauro Gelichi, Firenze 1993., str. 146.

⁹⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

⁹⁵ Budeč, *Svakodnevní život stanovnika Šibenika*, str. 154.

⁹⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 330.

⁹⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

⁹⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

⁹⁹ Budeč, *Svakodnevní život stanovnika Šibenika*, str. 162.

Voda, ulje, piće, meso i kruh

Na samom početku inventara dobara *ser* Tome Tomaševića nalazim ona brojne pokretne namijenjene pohrani i obradi hrane. Tako u potpoglavlju naslovljenom *Vaselamini* nalazimo popisano brojne posude i posuđe. Najprije nalazimo dvije bačvice za vino, nakon čega su navedene i bačvica s octom koji je na brodu bio neizostavan u onodobnoj plovidbi.¹⁰⁰ Među predmetima iz inventara dobara *ser* Šimuna Tavelića koje je pokojni patricij zasigurno nosio na vojni pohod je svakako i nešto manje od 53 litre octa, odnosno *quarta e meza de axedo*.¹⁰¹ Uz bačvice nalazimo i velike bačve, i to četiri komada bačvica pod nazivom *venetiana*, te još nekoliko bačvi za vodu zapisane kao *altre barille da aqua*.¹⁰² Bačve s vodom nalazimo i u inventaru dobara *ser* Šimuna Tavelića, gdje se spominje čak devet komada takvog predmeta, zapisanih kao *9 barille de aqua*.¹⁰³ Uz vodu kao najvažniju namirnicu na plovidbi, te ocat koji je na brodu bio možda i najvažnija tekućina nakon vode, u inventaru dobara *ser* Tome Tomaševića nalazimo i jednu bačvu bevande zapisanu kao *vna barilla de beuanda*.¹⁰⁴ Sličan upis nalazimo i u vlasništvu *ser* Šimuna koji je također na pohod nosio jednu bačvu vina koja je opisana kao *1a barila cum couerchio per la beuanda*.¹⁰⁵ Navedeno potpoglavlje inventara dobara nam otkriva i manje posude za vodu, kablove navedene kao *II sechie da aqua*.¹⁰⁶ Iako se spominje u maloj količini, potrebno je izdvojiti kako je *ser* Šimun Tavelić na brod nosio i dvije velike posude maslinovog ulja navedene kao *2 vasi da olio*.¹⁰⁷

Tako saznajemo kako je, *ser* Šimun posjedovao i čak 361.475 kilograma kruha namijenjenih samostrelčarima, odnosno *1000 L de pan per balestrari*,¹⁰⁸ a u istom dijelu inventara nalazimo i nekoliko drugih grupa prehrambenih proizvoda zacijelo namijenjeni posadi na brodu. Tako i primjerice i pola bačve srdela navedene kao *meza barilla de sardelle* ili 29 koluta kandijskog sira, odnosno *formayo de Candia* zasigurno nisu bili namijenjeni za kućnu upotrebu zbog same količine, ali i zbog smještaja u samom dokumentu.¹⁰⁹ U navedenom inventaru nalazimo i čak šest komada pršuta, jednostavno navedenih kao *6 persuti*.¹¹⁰ Možemo ustvrditi kako su navedeni pršuti i svinjske polovice predstavljali zalihu mesa za put, nikako za trajanje cijelog pohoda.

Nespominjanje žitarica na brodu zacijelo možemo zahvaliti mletačkom protokolu iz 14. stoljeća. Naime, od opsade Venecije iz 1371. izvršene od strane đenoveške flote i činjenice kako ju je upravo zalih prosa u skladištima spasila od gladi

¹⁰⁰ *1° carateleto de asedo* (DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367').

¹⁰¹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

¹⁰² DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

¹⁰³ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 329'.

¹⁰⁴ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

¹⁰⁵ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

¹⁰⁶ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 8, fol. 367'.

¹⁰⁷ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

¹⁰⁸ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

¹⁰⁹ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

¹¹⁰ DAZd, SŠB, KV, kut. 16, sv. II / vol. 15. IV. b. 7, fol. 329'.

i propasti, Republika je redovito, a posebno ususret opsadama, svoje prekomorske posjede redovito opskrbljivala tom izuzetno hranjivom i trajnom namirnicom.¹¹¹

Zaključak

U fondu šibenskog bilježnika Karotusa Vitalea iz Pirana iz druge polovice 15. stoljeća otkriveno je nekoliko neuobičajenih bilježaka unutar dokumenata. Uz povremene informacije o događajima koje su bilježnici povremeno imali potrebu spomenuti, poput požara, kužnih epidemija, emigracija i sličnih izvanrednih situacija koje su se događale u komuni ili u okolici, u nekoliko inventara saznajemo kako su bili sastavljeni nakon stradavanja više Šibenčana u Križarskom pohodu. Proučavajući i posljednje volje istog razdoblja, uočavamo dvije oporuke koje su sastavljene za šibenske patricije koji su zapovijedali šibenskim brodovima na križarskom pohodu na Peloponez 1463. godine. Riječ je o pohodu koji je u našoj historiografiji ranije naveden u studijama Tomislava Raukara, a ostale su se informacije o njemu temeljile na memoarima odlikovanog zapovjednika u tom ratu, Koriolana Cipika. Iako je riječ o vrhunskom povijesnom izvoru, veliki uspjesi trogirskog patricija i mletačke vojske, uglavnom sastavljene od brodovlja dalmatinskih komuna odvijale su se u samoj završnici tog rata. Ovaj je rad, uz pomoć rada Roberta Lopeza o organizaciji tog pohoda, rekonstruirao sudjelovanje dalmatinskih galija na samom početku pohoda, naravno s posebnim naglaskom na sudbinu onih šibenskih. Iz navedenih izvora možemo detektirati kako je primjerice obitelj Tavelić izgubila čak dva punoljetna muškarca na pohodu, kako je drugi zapovjednik *ser* Toma Tomašević umro i pokopan u važnoj mletačkoj koloniji na Peloponezu, Modonu, te kako su se šibenske galije okupile, najvjerojatnije s ostalim dalmatinskim okupile u Ankoni, gdje su dočekale papu Pija II. Iako u ovom trenutku ne raspoložemo podatcima o operacijama u kojima su sudjelovali za vrijeme šestomjesečnog ratovanja do smrti obojice zapovjednika, ova studija uz ranije navedene podatke, donosi i prikaz materijalnih predmeta koje su zapovjednici nabavili i nosili o svom trošku na pohod koji je trebao osigurati funkcioniranje mletačkih posjeda na Peloponezu.

U studiji su prikazani predmeti poput većeg broja ratnih zastava koje su *ser* Šimun Tavelić i *ser* Toma Tomašević nosili na svojim brodovima. Riječ je o predmetima koje su smjeli posjedovati i isticati samo mletački vojni zapovjednici, pa tako uz titulaciju navedenih patricija unutar samih dokumenata, te posjedovanje većeg broja zastava, možemo sa sigurnošću ustvrditi kako je Šibenik za ovaj pohod naoružao čak dvije galije. Pozornost je posvećena i posjedovanju prehrambenih namirnica, od kojih su izdvojeni komadi suhog mesa, sira i usoljene ribe, ali i određena količina ulja, octa, te bevande. Žitarice se ne spominju jer se pretpostavlja kako je ranije navedena hrana predstavljala robu namijenjenu potrošnji tijekom samog putovanja prema Peloponezu, te eventualno dohrani u kasnijim etapama pohoda jer su mletačke utvrde bile prema protokolu opskrbljene barem prosom, i to u velikim količinama.

¹¹¹ Budeč, *Svakodnevní život stanovnika Šibenika*, str. 220.

Uz prehrambene namirnice, zapovjednici su na brod nosili i nemali broj osnovnih predmeta i za konzumiranje iste hrane. Tako nalazimo tanjure, posude, kotlove, vilice i žlice. Od privatnih predmeta koje su šibenski zapovjednici nosili sa sobom, izdvojeno je osobno naoružanje, kao i odjevni predmeti. Potrebno je napomenuti kako su svi navedeni komadi oružja bili zaista osobni, osim naravno pramčanog topa koji je o svom trošku nabavio *ser* Šimun za jačanje svoje galije u bliskoj borbi. S obzirom na malen broj inventara dobara u kojima se spominje smrt na pohodu, te kako je drugi inventar *ser* Tome Tomaševića sastavljen na temeljem uvida u predmete koje je nosio na brod, možemo pretpostaviti kako Šibenik nije fizički izgubio dva broda, nego su pojedinci nastradali u kopnenim operacijama ili umrli od neke od epidemija koje su zavladaile te jeseni, moguće dizenterije koja se povremeno spominje u mletačkim izvorima.

Goran Budeč

**Personal Objects of Military Commanders on the Naval Campaign. The
Examples of Material Objects of the Noblemen of Šibenik ser Thomas
Tomašević and ser Simon Tavelić on the Crusade of 1463**

Summary

Prompted by the Ottoman penetration into the Balkan Peninsula and the south-east of Europe, Christian countries and the Papacy invested efforts in the creation of an anti-Ottoman alliance. Fearing that Sultan Mehmed II intended to attack Rome and, in that manner, after his conquest of Constantinople, unite his rule over both Christian capitals, Pope Pius II, with the support of the Republic of Venice, whose possessions on the Peloponnese and on the eastern coast of the Adriatic were particularly threatened, proclaimed the crusade. Due to the lack of diplomatic sources revealing the participation of Dalmatian galleys at the beginning and in the first operations of the crusade, about which little was known in Croatian historiography, only occasional notes in different testaments of participants reveal a certain amount of fragmentary information. Because of that, this article, as an initial study of the wider research into fifteenth-century Dalmatian crusaders, identifies both commanders and the name of one of Šibenik's galleys, detects the place where one of them was buried, and presents a survey of material objects carried by them to the Peloponnese.

Key words: military history, the Crusade of 1463, Šibenik, Venice, material culture